
ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ Й ПРАКТИКА

Марія Шведова

Проект базового словника російської мови

«Базовий словник» має стати коротким універсальним навчальним словником для іноземних студентів, які вивчають російську мову в Україні. Основні словники російської мови (перш за все великі тлумачні словники) значною мірою орієнтовані на класичну літературну мову, стиль їх статей досить консервативний. Це стає значною перешкодою для використання великих словників у практиці викладання російської мови в іноземній аудиторії, де потрібні передусім сучасні базові лексика та граматики.

Навчальна лексикографія шукає більш практичних, прикладних підходів до опису мови, такої форми словника, щоб у ньому було подано лише необхідний матеріал у зручному для роботи вигляді. Навчальний словник має менший обсяг, спеціально відібрану лексику, адаптовані тлумачення і приклади. Він переважно орієнтований на сучасну мову, спирається на сучасні тексти та описує найбільш вживані слова в їх основних значеннях. Так, у першому короткому тлумачному словнику російської мови для іноземців (1978) сказано, що він «орієнтований виключно на сучасну російську мову та охоплює лише найбільш вживані і стилістично нейтральні слова. У ньому відсутні слова застарілі, просторічні, жаргонні, грубі та вузькоспеціальні», відбираючи слова для словника, враховували частотність, актуальність та широту семантичних зв'язків слова [33, 3].

Водночас жанр навчального словника, порівняно невеликого за обсягом, дає можливість експериментувати з описом лексичної системи і ставити собі завдання, які мають не лише навчальний, але й науковий інтерес. Невеликий за обсягом словник простіше редагувати, слідкуючи за змінами у мові, підтримувати на сучасному лексикографічному рівні, змінювати форму викладу матеріалу з огляду на різні цілі. Багато словників нових типів вперше виникли саме як короткі, навчальні посібники для вирішення певного навчального завдання. Такими, наприклад, були посібники з російської мови І. Огієнка, призначені для учнів українських шкіл: «Словарь ударений в русском языке и правила русского ударения» (Київ, 1911), «Словарь неправильных, трудных

и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи» (Київ, 1912). Для школярів був призначений «Краткий словарь синонимов русского языка» (М., 1961) В. М. Ключевої, в якому вперше подається порівняльний опис значення, стилю і сфери вживання синонімів кількесот рядів.

Огляд найпоширеніших навчальних словників російської мови за їхніми типами з аналізом принципів опису лексики у кожному із словників було зроблено нами в окремій статті [18].

Цікавими є останні напрацювання викладачів російської мови для іноземних студентів-нефілологів, які віддають перевагу прагматичному підходу до вивчення мови. Хаянхярваа Цэдэв (Ховд, Монголія) уклав словник російської біологічної термінології для монгольських студентів-біологів, в якому виділив 976 найчастотніших, мотивуючих, «базових» слів (з перекладом на англійську і монгольську мови), навколо яких згрупував 5500 похідних слів; словник організовано за кореневим та тематичним принципами. Автор зауважує, що такий принцип є зручним для студентів, показує словотвірні закономірності і сприяє розвитку мовної інтуїції («языковой догадки»); така методика має успіх у монгольських вузах, де вже розробляються словники такого типу також з хімії та географії [16]. У статті О. О. Долгої (Харків) викладено принципи вивчення природничої термінології в іноземній аудиторії на тлі загальнолітературної мови: вивчення термінів доцільно базувати на загальномовній лексиці, словотворчих та синтаксичних моделях, які стали основою для номінації спеціальних понять [4]. Авторка особливо підкреслює роль активного словника, який містив би не лише вказівки на характер вживання терміна (значення, типова сполучуваність, граматично-стильова характеристика, тощо), але й «найголовніше – механізм переходу до продукування наукового мовлення» [4: 69].

Частково «прагматичний підхід» може бути використаний і в справі укладання навчального словника російської мови для іноземних студентів філологічних спеціальностей.

«Базовий словник російської мови» є спробою реалізації корпусного підходу в лексикографії.

Відбір лексики для складу словника, тлумачень та прикладів було проведено за критерієм частотності, за словником О. М. Ляшевської та С. О. Шарова «Частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка)» [37]. Основою словника стали перші 4000 слів за частотністю. Зазвичай під час укладання навчального словника враховують не лише частотність, а й актуальність того чи іншого слова, методичну доцільність залучення його до словника. Реєстр слів «Базового словника російської мови» було укладено лише за критерієм частотності, за

даними письмових текстів (Національного корпусу російської мови). Через це у словнику переважає абстрактна лексика; до словника не потрапляє чимало актуальних у повсякденному мовленні слів, які є, наприклад, у «Кратком толковом словаре русского языка для иностранцев» [33]: *груша, вишня, пирог, вилка, расчёска, простуда, воспаление, прилавок, пристань*. Але цей принцип має свою перевагу: таким чином реєстр слів «Базового словника» складається з найскладніших у вживанні слів, для яких важливо показати всі відтінки значення, стилістичну забарвленість, особливості сполучуваності. Статті ж для слів із конкретним значенням, де тлумачення буває складнішим за саме слово (яке доцільніше просто перекласти або проілюструвати картинкою), а приклади вживання стандартні, здається, несуть мало користі для студентів, які вивчають російську. Таким чином, реєстр «Базового словника» не може бути повним достатнім списком слів для вивчення російської мови як іноземної навіть на початковому етапі. Він є описом найбільш вживаних слів із найбільш різноманітною і складною сполучуваністю, які виражають у російській мові основні відношення, поняття і концепти.

Лексичний склад словника подано двічі, він систематизований двома шляхами: від значення слова (тезаурус) та від форми слова (за алфавітом). Перша частина словника складається з таблиць, де зібрані слова (іменники, дієслова, прикметники, прислівники), які належать до одного семантичного поля. Кожна таблиця позначена англійським словом із відповідним значенням, щоб користувачі, які тільки починають вчити російську, могли легше зорієнтуватися. Слова в таблицях розподілені за частинами мови, а в межах частин мов – за частотністю (список слів починається з найчастотніших). Кожне слово, вміщене у таблиці, має числову позначку частотності, це число відповідає номеру тисячі, до якої входить слово за частотним словником О. М. Ляшевської та С. О. Шарова. Слова перших двох тисяч додатково виділені жирним шрифтом. Друга частина словника складається зі словникових статей, впорядкованих за алфавітом. Такий двобічний спосіб представлення слів збільшує можливості різноманітної роботи з лексикою, полегшує пошук потрібного слова у словнику, а також наочно показує системну організацію лексики. Приклад таблиці:

[Past]

ИСТОРИЯ (1) ПРОШЛОЕ (2)	ПРОЙТИ (1) ПРОХОДИТЬ (1) УЙТИ (1) УХОДИТЬ (1) МИНОВАТЬ (4)	СТАРЫЙ (1) БЫВШИЙ (1) ПРОШЛЫЙ (1) ПРОШЕДШИЙ (1) ИСТОРИЧЕСКИЙ (1) ПРЕЖНИЙ (2) ПРЕДЫДУЩИЙ (3)	ДАВНО (1) КОГДА-ТО (2) ПОЗАДИ (5) БОГ ЗНАЕТ КОГДА
--	---	--	--

Основною одиницею опису в словнику є слово у його загальному значенні. Опис структури багатозначного слова в більшості випадків було скорочено, значення узагальнено, а особливості значення слова у тому чи іншому контексті прокоментовано в дужках після прикладів.

Традиційне представлення багатозначного слова у тлумачному словнику не дає ясного розуміння того, які з значень є основними, частотними у сучасній мові, а які порівняно рідковживаними (стаття зазвичай починається з історично першого значення), у структурі статті значення мають вигляд «рівноцінних», стилістичні помітки не дають достатньої інформації щодо живаності того чи іншого значення у мові.

Жоден навчальний словник не описує всі значення слова, які дає академічний словник. Цей матеріал має бути скорочений, і виконати це завдання можна по-різному. Класичний навчальний словник російської мови для іноземців [33], як правило, механічно зменшує кількість значень, залишає «найбільш вживані й актуальні» з них. Часто відбувається скорочення опису багатозначного слова до одного конкретного значення, причому не завжди найчастотнішого і не завжди того, яке є першим у великих словниках. Наприклад, *ступень* – сходи́нка, *предлог* – части́на мови, *рынок* – місце, де торгують продуктами сільського господарства [33; 34]. Більш сучасний навчальний словник для іноземців М. М. Анікіної «Русский словарь» дає більше абстрактних значень і значно більше прикладів сполучуваності, але автор відмовляється від такої важливої частини словникової статті як визначення, користується просто англійським перекладом слова [20]. Російський мовознавець І. А. Стернін у статті, присвяченій навчальному словнику, писав навпаки, що «значення містить у собі набагато більше число семантичних компонентів, аніж зафіксовано у словарній дефініції тлумачного словника», і тлумачення у навчальному словнику має бути більш детальним, розгорнутим, включати символічні значення слова, асоціативні норми [14]. Можна погодитись із тим, що ця інформація є важливою для іноземців і має міститись у статті словника, але такий детальний опис слова в дефініції зробив би її надто великою і незручною для сприйняття.

«Базовий словник російської мови» дає коротке і максимально широке, узагальнююче тлумачення слова, яке часто об'єднує кілька метафорично пов'язаних значень. Це узагальнене значення конкретизується прикладами і додатково уточнюється в дужках після прикладів, коли це потрібно. Описувати переносні значення слова, мотивація яких жива і усвідомлюється мовцями, разом із основним значенням, як його реалізовані у мові можливості, здається доцільним і з методичної точки зору. Метафора є універсальним

мовним явищем. Досвід роботи автора в іноземній аудиторії свідчить, що студенти зазвичай дуже добре інтуїтивно розуміють механізм метафори і живу мотивацію переносних значень слів. Шляхом безперервного опису багатозначного слова через приклади його вживання (із поясненнями, які уточнюють значення у тих контекстах, де це необхідно), ми отримуємо зображення, приближене до того, яке знаходиться у свідомості мовця, де різні значення слова не геть відокремлені одне від одного, а знаходяться у взаємодії, становлять певне поле. На початку статті подаємо контексти, де слово вжито у прямому значенні, далі – приклади образного вживання слова, значення яких після першої частини статті є зрозумілим без пояснень або з мінімальними поясненнями, читач розуміє інтуїтивно мотив появи такого значення або такого вживання слова. Це дозволяє скоротити до мінімуму текст тлумачення, який часто буває надто складним для сприйняття читача (іноземця).

За жанром навчального словника, мають бути скорочені рідкісні та вузькоспеціальні значення слів. Під час укладання «Базового словника російської мови» автор загалом дотримувався цього принципу, обираючи основні та найчастотніші значення слів. Але з іншого боку, допускались окремі приклади спеціального (філологічного), поетичного вживання слів, які мають прозорий семантичний зв'язок з основним значенням, – як приклади можливостей розширення семантичної структури і вживання слова. Не маючи спеціально на меті опису лінгвістичної термінології, але з огляду на філологічний фах студентів, вже в перших 500 статтях було між іншим описано такі терміни: *порядок слов* (у статті «Порядок»), *темп речи* («Темп»), *старшая норма* («Старший»), *младшая норма* («Младший»), *устойчивое выражение* («Устойчивый»), *сокращение* («Сократить»), *этимология* («Происхождение»), *прошедшее время, настоящее время, будущее время* («Время»), *единственное число, множественное число* («Число»), *окончание* («Окончание»), *фазовые глаголы* («Фаза»), *бытийные глаголы* («Бытие»), *причастный оборот, деепричастный оборот* («Оборот»).

Обмеження словника колом найуживаніших слів, з одного боку, і вільне розширення ілюстративної частини статті, з іншого, робить словник живим текстом, наближеним до реального мовлення. Стаття, яка низкою прикладів демонструє шлях поступового розвитку значення, підкреслює частотніші вживання більшою кількістю прикладів, більш різноманітною сполучуваністю, – точніше відображає природні мовні процеси, можливості розвитку та реалізації загального значення слова, його конотації, ніж традиційна стаття-реєстр значень. Така стаття завдяки своїй вільній «імпресионістичній» формі є живим нарисом слова; словник В. І. Даля надихав автора у цій роботі.

РОЖДА́ТЬСЯ (*нсв*; *св* родиться), -áюсь, -áешься. Появляться, начинать существовать. *Рождаются люди, животные. Человек рождается, живёт и умирает. В этой семье рождаются только девочки. Профессionalами не рождаются, ими становятся. У меня (в голове) рождаются мысли, идеи, вопросы. У меня (в душе) рождаются чувства, любовь, сомнение, надежда. «В споре рождается истина» (Сократ).*

ВЗРО́СЛЫЙ. -ая, -ое, -ые. Такой, который уже вырос, стал большой, достиг достаточного развития. *Взрослый человек. Взрослое животное, растение. Он уже старик, у него взрослые дети. Мальчик уже достаточно взрослый, чтобы приготовить себе завтрак. Я говорю с тобой, как со взрослым человеком (серьёзно). Ты же взрослый человек, должен это понимать. Мы с вами взрослые люди, договоримся. Дети и взрослые (сущ.). Маленькие дети не должны ходить по улице без взрослых. Это взрослый фильм, взрослая книга (для взрослых; не детский). «...Весна была весной даже и в городе. <...> Веселы были и растения, и птицы, и насекомые, и дети. Но люди – большие, взрослые люди – не переставали обманывать и мучить себя и друг друга» (Л. Толстой).*

СЛЕ́ДУЮЩИЙ, -ая, -ее, -ие. Такой, который идёт сразу после чего-нибудь, ближайший по очереди. *В следующем году, месяце. Следующей весной. На следующей неделе. Он позвонил, и на следующее утро (или на следующий день) она приехала. Ты купил чай? – Забыл, в следующий раз куплю (когда буду в магазине ещё раз). Кто следующий? (Чья очередь?) Не беги за этим троллейбусом, скоро будет следующий! Скажите, где улица Гоголевская? – Следующий поворот направо. Вам нужно сделать следующее (сущ.; то, что я сейчас скажу): взять справку в университете, написать заявление, сделать фотографии...*

РЕА́ЛЬНОСТЬ, -и, *ж.* Действительность, то, что существует. *Объективная реальность. Историческая реальность. Многие технические устройства, о которых раньше только мечтали, сегодня уже реальность (существуют). Вы верите в реальность демократии? (что она существует, может существовать). ♦ Виртуальная реальность – компьютерная модель реальности, искусственная реальность. Виртуальная реальность используется при обучении пилотов самолёта.*

Поділ на значення було збережено, коли різниця у вживанні слова в різних значеннях виявлялася значною, наприклад:

РОСТ, -а, м. 1. Размер человека или животного в высоту. *Какой у вас рост? – Мой рост 185 см. Человек высокого (или среднего, низкого) роста. Внук уже ростом с дедушку* (такого же роста, как дедушка). *Он поднялся со стула и встал во весь рост* (так, что видно рост). *Портрет в полный рост* (изображает всю фигуру человека). *«Рвать цветы легко и просто / Детям маленького роста, / Но тому, кто так высок, / Нелегко сорвать цветок!»* (Маршак). 2. Увеличение чего-то; развитие. *Рост растения. Рост зубов, волос. У ребёнка период активного роста. Рост цен. Рост доходов населения. Рост числа аварий. Рост объёмов производства. Быстрый экономический, производственный рост* (подъём, развитие экономики, производства).

ИСТОРИЯ, -и, ж. 1. Развитие мира от прошлого до настоящего, события прошлого; наука, которая это изучает. *Мировая история. Ход истории. Это событие вошло в историю* (осталось в памяти людей). *История музыки, литературы. Студент занимается, интересуется историей. Учитель истории. Книга по истории. Историю нельзя изменить, но её нужно знать и помнить. Говорят, что история повторяется. «Ты хочешь быть автором: читай историю несчастий рода человеческого»* (Карамзин). *«История ничему не учит, а только наказывает за незнание уроков»* (Ключевский). 2. Рассказ, случай. *Рассказывать смешные истории. История о том, как собака спасла ребёнка. Слушай, какая со мной случилась история!* ♦ **История болезни** – документ о состоянии здоровья пациента, который ведёт врач от начала до конца лечения. || *прил. исторический*, -ая, -ое, -ие, (к 1 знач.). *Историческое событие. Исторический факт. Президент принял историческое решение* (которое войдёт в историю).

Поділ на значення було зроблено також у великих статтях для розділення великого обсягу матеріалу (наприклад, стаття «Время»).

За принципом частотності укладений не лише основний реєстр слів «Базового словника», цей принцип зберігається також у тексті статей словника. Значення слів описано з використанням лише найпростіших граматичних конструкцій і найчастотнішої лексики (тільки слова перших чотирьох тисяч за частотним словником О. М. Ляшевської та С. О. Шарова, які всі мають увійти до повного реєстру «Базового словника»). Приклади укладено також з використанням лише цих чотирьох тисяч слів на базі найчастотніших сполучень слів за Національним корпусом російської мови. Використовували

пошук по сполученнях з 2, 3, 4 та 5 слів із можливістю урахування грама-тичних ознак. Наприклад, в результаті пошуку за біграмами (сполученнями двох слів) прикметника «длинный» з іменником отримуємо найчастотніші сполучення: *длинные волосы* (458 входжень), *длинный ряд* (344), *длинные ноги* (287), *длинный стол* (220), *длинные руки* (185), *длинное письмо* (177), *длинный нос* (163), *длинные тени* (137), *длинный коридор* (129), *длинный путь* (129), *длинный список* (108), тощо. В результаті пошуку сполучення будь-якого іменника з дієсловом «идти» отримуємо: *речь идет* (6040 входжень), *дело идет* (1431), *время идет* (475), *жизнь идет* (247), *дорога идет* (239), *дела идут* (221), *люди идут* (189), *работа идет* (181), *процесс идет* (136), тощо. Через пошук по сполученнях з 2, 3, 4 та 5 слів цікаво побачити й частотні стали вирази, не всі з яких наявні у словниках. Найчастотніші сполучення з 4, 5 слів використовувались для пошуку прецедентних текстів, відомих цитат, з яких часто брались до словника літературні приклади. Наприклад, пошук у корпусі слова «ждать» по 5-грамах (сполученнях з 5 слів) показує 24 входження «жди меня и я вернусь» (четвертий за частотністю результат після «не заставил себя долго ждать», «не заставили себя долго ждать», «не заставила себя долго ждать»). Переглядаючи сполучення з 4, 5 слів, можна помітити, що одне слово часто вживається з іншим не тільки підряд, а й через одно-два слова, і тоді вже шукати конкретно цей вираз. Наприклад, у значній частині 5-грам з «иногда» бачимо слово «кажется», далі можемо шукати окремо «иногда» з «казаться» по 3-грамах і отримати частотні варіанти їх сполучення: *иногда кажется* (найчастотніше), *иногда мне (ему, ей, нам) кажется*, *иногда даже кажется*, тощо. Таким чином, на основі найчастотніших словосполучень було укладено найхарактерніші приклади вживання для кожного слова з використанням лише частотної лексики. Окремі менш частотні слова були допущені у сталих виразах за позначкою ♦ і в літературних прикладах (але не більше 1-2 слів).

Такий принцип укладання словника має очевидні переваги для навчання іноземців: з одного боку, студенту легко користуватися словником, в якому немає рідковживаних слів і складної граматики, з іншого боку, сам словник являє собою орієнтир для оволодіння мовою у вигляді численних і різноманітних моделей використання найпоширенішої лексики у самому тексті словника.

Національний корпус російської мови дає можливість широко використовувати принцип частотності не тільки для вибору лексем та укладання прикладів, але й для визначення найпоширеніших значень слів. На основі частотних словосполучень можна виявити найуживаніше значення слова.

Це добре видно на прикладі дієслів доконаного та недоконаного виду: дуже рідко вдається обійтися однією статтею для пари дієслів, як це традиційно роблять у словниках. В більшості випадків за допомогою корпусу можна побачити якусь різницю у значенні, вживанні дієслова, крім тієї, яка обумовлена видом.

Наприклад, дієслово *осуществляются* подається в сучасному тлумачному словнику російської мови [51] у статті *осуществиться* («здійснитися» – *мечта осуществилась*). За даними Національного корпусу російської мови та частотного словника [37] слово *осуществляются* є значно частотнішим, ніж *осуществиться*, і вживається зазвичай в іншому значенні («провадитися»). Таким чином, воно має бути подано окремою статтею:

ОСУЩЕСТВЛЯЮТСЯ (*нсв*), -яется (1 и 2 л. нет). Делается, производится кем-то. *Осуществляется контроль, управление, финансирование, оценка. Защита гражданских прав осуществляется судом. Выборы президента осуществляются путём тайного голосования. Ремонт дорог осуществляется за счёт города (за деньги города). Строительство осуществляется в соответствии с проектом.*

Граматичні дані подані у словнику спрощено. Слова, які можуть трактуватися як дві різні частини мови, у тих випадках, коли це можливо, описані як одна частина мови. Наприклад, прийменник *накануне* не відокремлюється від прислівника *накануне*, все це описується як одна мовна одиниця:

НАКАНУНЕ. *нареч.* Перед чем-нибудь, обычно в предыдущий день. *Накануне праздника, отъезда, выборов. Накануне вечером, ночью. Он мало спал накануне экзамена (в ночь перед экзаменом). Он проснулся поздно, потому что накануне много работал. Жизнь Европы накануне первой мировой войны (несколько лет перед войной).*

За таким принципом, прислівники типу *весной, зимой, вечером, мигом*, прийменники *во время, на время* та інші подібні описані як іменники (у статтях «Весна», «Зима», «Время», тощо, не виділені окремо). Зазначимо, що і в Національному корпусі російської мови слова типу *весной, мигом*, тощо розмічено як форми орудного відмінку іменників, а не прислівники (через існування словосполучень «ранней весной», «одним мигом», тощо).

Приклади розташовано у статті від граматично найпростіших до більш складних: перші приклади показують сполучуваність слова, найпростіші

зразки вживання, в другій частині статті згруповано приклади образного вживання слова, приклади, які містять лінгвокраїнознавчі відомості, приклади у вигляді цитат з літератури, прецедентних текстів, які розкривають культурно значуще слово як концепт.

ВПЕРЕДІ́, нареч. Перед кем-то на каком-то расстоянии; в будущем; не сзади; не позади. *Впереди дом, дерево, человек. Далеко впереди виден лес. Видишь машину впереди? Едем за ней! Ты иди впереди, а я пойду за тобой. Он идёт впереди нас. Взяти чемодан впереди себя (не за собой). Впереди толпы идут депутаты. Люди впереди остановились* (которые шли впереди). *В машине я всегда сажусь впереди* (рядом с водителем; не сзади). *Впереди зима, экзамен, тяжёлый день, ещё много работы* (предстоит; не позади). *Речь об этом (пойдёт) впереди. Что ждёт нас впереди? Ты молодой, у тебя ещё всё впереди! Вся жизнь впереди! «Идут двенадцать человек. / Винтовок чёрные ремни, / Кругом – огни, огни, огни... <...> Так идут державным шагом, / Позади – голодный пёс, / Впереди – с кровавым флагом <...> Иисус Христос»* (Блок о революции). ♦ **Бежать впереди паровоза** – делать что-то раньше времени, торопиться. *Не надо бежать впереди паровоза. Впереди всех по чему – сильнее, выше, лучше всех в чём-то. Наша сборная впереди всех* (на соревновании). *По производству техники Япония впереди всех. Впереди планеты всей* (разг., шутил.) – сильнее, выше, лучше всех в чём-то (часто в том, что не имеет большой ценности); цитата из песни: *«А также в области балета / Мы впереди, говорю, планеты всей, / Мы впереди планеты всей!»* (Визбор). *«По количеству рекламы на душу населения мы уже далеко впереди планеты всей»* (из газет).

УХОДИ́ТЬ (нсв; св уйти), -о́жу́, -о́дишь. Идти из какого-то места; см. уйти. *Гость встал и собрался уходить. Вы уже уходите? Не уходите! – Мне пора уходить! Когда уходит поезд? – В 20:30. Сколько (денег) у вас уходит в месяц на проезд? (Сколько вы тратите?) Сколько времени у вас уходит на дорогу? (Сколько времени вы в пути?) Иногда вся жизнь уходит на то, чтобы понять давно известные вещи. «Многие из старых моих приятелей окружили меня. Как они переменились, как быстро уходит время!»* (Пушкин). ♦ **Уходить (своими) корнями во что-то** – происходить откуда-то (о древнем происхождении). *«История русского языка, как и история любого другого языка, уходит своими корнями в*

древнейшие эпохи существования человеческой речи, а в конечном счёте ведёт нас к эпохе происхождения языка» (Якубинский, Иванов).

ЯНВА́РЬ, -я, м. Первый месяц года, второй месяц зимы. *Январь начался. Конец января. В январе у студентов экзамены, зимняя сессия. 1 января празднуют Новый год, 14 января – Старый новый год. 7 января православные христиане празднуют Рождество, 19 января – Крещение. 25 января, Татьянин день – День студента.* || прил. **январский**, -ая, -ое, -ие. *Январский снег. Январские морозы.*

Фразеологічна зона (за знаком ♦) – це та частина «Базового словника», яка містить найбільше нових одиниць порівняно з класичними тлумачними словниками російської мови. Аналізуючи тексти за корпусним методом, ми бачимо, яка лексика та фразеологія є найчастотнішою. І якщо найчастотніші слова у своїх основних значеннях є в усіх тлумачних словниках російської мови, то склад фразеології в них значно відрізняється від результатів корпусних досліджень. Багато актуальних сталих виразів із високими показниками частотності за корпусом досі не зафіксовані в основних тлумачних словниках, зате там подано багато інших, рідковживаних, часто застарілих зворотів. До «Базового словника» залучено, наприклад, досить частотні сталі вирази, які не увійшли до тлумачного словника [51]: *сидеть и ждать, так дела не делаются, не вернуться откуда-то* («вмерти, загинути там»), *режим реального времени, виртуальная реальность, билет в один конец, билет в оба конца, конец света, (не знать) с какого конца взяться (за дело), начать и кончить, следовало ожидать, время пошло, последняя капля, с верхом* («дуже повний»), *чуда не произошло, прошло мимо меня что-то* («залишилось поза увагою»), *ничего не случится* («не станеться нічого поганого»), *случилось то, что случилось* (вказівка на відомі події), *поезд ушел, живые деньги, не одинок (в чём)*. Під час систематичної роботи з корпусом та словниками дуже добре видно, що фразеологія є найменш стабільною частиною лексико-фразеологічної системи мови. Для іноземців, які починають вчити російську мову, важливо знайомитись із сучасною фразеологією, сучасним слововживанням, і зараз технології аналізу мови за допомогою мовних корпусів дають викладачам широкі можливості студентам у цьому допомогти.

Вважаю актуальним завданням створення подібного ж словника української мови. Значні труднощі виникають у російськомовних українців, коли вони намагаються оволодіти українським слововживанням за допомогою наявних словників академічного типу. Такі словники дають замало прикладів,

недостатньо розмежують частотні та рідковживані одиниці, не дають достатнього уявлення про вживання синонімів, містять мало стилістичних рекомендацій. Існує нагальна потреба системно показати найбільш характерні моделі вживання звичайних, частотних українських слів в одному навчальному словнику, який був би достатньо коротким і водночас зручним посібником, створеним на сучасній лінгвістичній основі. Такі рекомендації з української мови зараз розпорошені по відомих працях з культури слововживання, які значною мірою ґрунтуються на власному смаку авторів, а не на корпусі, який дав би можливість врахувати різні варіанти літературного мовлення.

Література

1. Бархударов С. Г., Новиков А. А. Каким должен быть учебный словарь? // Русский язык за рубежом. – 1971, №3. – С. 46–50.
2. Гак В. Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (Учебная и общая лексикография в историческом аспекте) // Актуальные проблемы учебной лексикографии. – М.: Русский язык, 1977. – С. 11–27.
3. Денисов П. Н., Кузьмина Г. Ф. Лексика русской разговорной речи // Проблемы учебной лексикографии. – М.: Изд-во Моск. университета, 1977. – С. 43–72.
4. Долгая Е. А. К вопросу о специфике работы со специальной лексикой в иностранной аудитории // Русская филология. Вестник Харьковского нац. пед. ун-та им. Г. С. Сковороды. – Х., 2010, № 3-4(43). – С. 67–70.
5. Кочнева Е. М., Морковкин В. В. Учебная лексикография и методика: характер взаимодействия // Русский язык за рубежом. – 2003, №2. – С. 64–69.
6. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Под ред. Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова. – М.: Русский язык, 1979. – 216 с.
7. Лингвострановедческие материалы к теме «Украина» (Для студентов-филологов и стажеров из КНР) / Уклад. А. М. Григораш та ін. – Общество «Знание» Украины, 2001. – 26 с.
8. Маркина Е. И. О соотношении понятий «лексический минимум» и «учебный словарь» в методике преподавания русского языка как иностранного // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Вып. 129. 2011. – С. 247–250.
9. Морковкин В. В., Брандт Б. Базовый учебный словарь русского языка для учащихся определенной национальности: научные основы и способы использования // Русский язык за рубежом. – 1985, №6. – С. 61–68.
10. Проблемы учебной лексикографии. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – 189 с.

11. Проспект активного словаря русского языка / Отв. ред. академ. Ю. Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2010. – 784 с.
12. Розенталь Д. Э. Комплексный учебный словарь русского языка // Русский язык за рубежом. – 1971, №4. – С. 37–39.
13. Савченкова И. Н. Локально ориентированный учебный словарь русского языка для иностранцев / Дисс. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2012. – 250 с.
14. Стернин И. А. К разработке словаря лексической компетенции // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному. – М.: Русский язык, 1986. – С. 117–125.
15. Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному / Под ред. В. В. Морковкина, Л. Б. Трушиной. – М.: Русский язык, 1986. – 204 с.
16. Цэдэв Х. Базовый и потенциальный словарь при обучении русскому языку монгольских студентов-нефилологов (биологов) // Русский язык за рубежом, 2006, №1. – Режим доступа: <http://www.russia.edu.ru/information/met/rfl/2474/>
17. Шведова М. А. Возможности использования корпуса в учебной лексикографии. – у друці.
18. Шведова М. А. Лексикографические средства обучения русскому языку как иностранному // Мовна особистість: лінгвістика і лінгводидактики. Вип. II. – К., 2015. – С. 133–139.

Словники

19. 4000 наиболее употребительных слов русского языка / Под ред. Н. М. Шанского. – М.: Рус. яз., 1981. – 368 с.
20. Аникина М. Н. Русский словарь. Учебный словарь русского языка для иностранцев. – М.: Рус. яз. – Медиа; Дрофа, 2009. – 974, [2] с.
21. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966 – 608 с.
22. Баранников И. В., Асадуллин А. Ш., Грекул А. И., Кашко В. А. Картинный словарь русского языка. Пособие для начальных классов национальных школ. – СПб.: Просвещение, 1993. – 224 с.
23. Большой толковый словарь русского языка/Автор и проч. С. А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 1998. – 1536 с.
24. Ванников Ю. В., Шукин А. Н. Картинный словарь русского языка. – М.: Просвещение, 1965. – 444 с.

25. Ванников Ю. В., Щукин А. Н., Муштакова А. П. Картинно-ситуативный словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1988. – 392 с.
26. Водолазская Е. В. Иллюстрированный словарь на немецком и русском языках. – Одесса, 2009. – 320 с.
27. Гэбрэ Т. Г., Ермоленко Н. В. 355 русских глаголов (спряжение и управление). Учебный словарь для студентов-иностранцев подготовительного факультета. – К.: Изд. центр КНЛУ, 2014. – 372 с.
28. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / Под ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ. — М.: Цитадель, 1998.
29. Денисов П. Н. и др. Учебный словарь сочетаемости слов русского языка. Около 2500 словарных статей / Под ред. П. Н. Денисова, В. В. Морковкина. – М.: Русский язык, 1978. – 688 с.
30. Живицкая Л. В., Гудзик И. Ф. Словарь русского языка в картинках: Около 1000 слов. – К.: Рад. школа, 1988. – 512 с.
31. Ключева В. Н. Краткий словарь синонимов русского языка. – М.: Учпедгиз, 1961. – 344 с.
32. Коменский Я. А. Мир чувственных вещей в картинках, или Изображение и наименование всех важнейших предметов в мире и действий в жизни / Пер. с лат. Ю. Н. Дрейзина; Под ред. и со вступ. статьей А. А. Красновского. – 2-е изд. – М.: Учпедгиз, 1957. – 351 с., ил.
33. Краткий толковый словарь русского языка (для иностранцев) / Под ред. В. В. Розановой. – М.: Рус. яз., 1978. – 228 с.
34. Краткий толковый словарь русского языка / Под ред. В. В. Розановой. Изд. 7-е. – М.: Рус. яз., 1990. – 256 с.
35. Лексические минимумы современного русского языка / Под ред. В. В. Морковкина. – М.: Рус. яз., 1985. – 608 с.
36. Лингвострановедческий словарь «Россия» / Гос. ин-т русского языка им. А. С. Пушкина. – М. – Режим доступа: <http://ls.pushkin.edu.ru/lsslovar>
37. Ляшевская О. Н., Шаров С. А. Частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка). – М.: Азбуковник, 2009. – XXII, 1087 с. – Режим доступа: <http://dict.ruslang.ru/freq.php>
38. Москвин В. П. Идеографический словарь сочетаемости. 5000 слов. – К., 1993. – 256 с.
39. Наиболее употребительные глаголы современного русского языка. Практическое пособие для иностранцев, изучающих русский язык / Отв. ред. А. К. Демидова. – М.: Изд. АН СССР, 1963. – 48 с.
40. Огиенко И. И. Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи. – К.: Издание И. И. Самоненко, 1912. – 180 с.

41. Огиенко И. И. Словарь ударений в русском языке и правила русского ударения. – К.: Издание И. И. Самоненко, 1911. – 175 с.
42. Русский идеографический словарь: Мир человека и человек в окружающем его мире (80 концептов, относящихся к духовной, ментальной и материальной сферам жизни человека) // Отв. ред. акад. РАН Н. Ю. Шведова. – М., 2011. – 1032 с.
43. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / Российская академия наук. Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова; Под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: «Азбуковник», 1998 – 2007.
44. Саяхова Л. Г., Хасанова Д. М., Морковкин В. В. Тематический словарь русского языка / Под ред. проф. В. В. Морковкина. – М.: Рус. яз., 2000. – 560 с.
45. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999.
46. Словарь сочетаемости: глаголы, предикативы, прилагательные и причастия: ок. 1200 лексич. единиц / В. И. Красных. – М.: Астрель: АСТ, 2005. – 302 с.
47. Словарь-тезаурус русских прилагательных, распределенных по тематическим группам / Под ред. Л. Г. Бабенко – М.: Проспект, 2011 – 232 с.
48. Словарь-тезаурус синонимов русской речи / Под общ. ред. проф. Л. Г. Бабенко. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА. – 512 с.
49. Татьяначенко Н. Ф., Кудина В. В., Иноземцева Л. Д. Имя существительное в речевых образцах: Учебный словарь / Под ред. Л. А. Кудрявцевой. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2004. – 327 с.
50. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М.: Гос. ин-т «Сов. энцикл.»; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов. – 1935–1940. (4 т.)
51. Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 2008. – 956 с.
52. Longman Dictionary of Contemporary English. – 2012. – 2082 p.
53. The Oxford-Duden Pictorial English Dictionary. – Oxford University Press, 1984, c1981. – 825 p.
54. Bildwörterbuch Deutsch und Englisch. – Leipzig, Verlag Enzyklopädie, 1959. – 502 S.

Mariya SHVEDOVA

The project of the Basic Russian dictionary

The Basic Russian dictionary is a description of the most frequent Russian lexical units within their respective semantic and grammatical relationships. The dictionary is intended for foreign students of Russian. In the first part of the dictionary the word

list is represented as a thesaurus, that is, as a set of tables representing each a semantic field of words. Each word is marked by a frequency index. In the second part of the dictionary the same words are given in the alphabetical order accompanied by an extended lexicographical description. In the descriptions only the simplest grammatical constructions and frequent words are used.

Keywords: Dictionary, Russian for foreigners, frequency, corpus.

УДК 811.161.1.'374.2